

Petőcz Kálmán

Kezdeményezés és párbeszéd

Hozzászólás a magyar külpolitikai stratégia vitájához

Hozzászólásomban elsősorban a következő megállapításra szeretnék reagálni: „Az EU-tag Magyarországnak már nemcsak a konkrét magyar nemzeti ügyekben célszerű fellépnie, hanem egy olyan politikai identitást kell kialakítania az EU-n belül, amely a magyar kisebbségeken túl általában az emberi jogok és a kisebbségek védelmében elkötelezett államot jellemez.”¹

A magyar diplomácia kisebbségjogi és kisebbségvédelmi megnyilatkozásai nem mindig hatnak hitelesen. Gyakran nagyon is átlátszó és nyilvánvaló, hogy e megnyilatkozások és kezdeményezések háttérében semmi más nem húzódik, csak a határon túli magyar kisebbségek védelmének szándéka. Mi több, az utóbbi évek belpolitikai csatározásai nyomán egy független külső szemlélőben az a benyomás képződik, hogy már nem is a magyar kisebbségekről van szó, hanem egyszerűen csak a pártpolitikai pozícióharcok lecsapódásáról.

Természetesen nem azt kell felróni a magyar államnak/magyar diplomáciának, hogy szót emel a határon túli magyar kisebbségek ügyében. Mert ha a magyar állam ezt nem tenné, ugyan ki más vállalkozna erre? Igenis határozottan fel kell lépnie, ám ennek a fellépésnek sokkal átgondoltabbnak és belsőleg összehangoltabbnak kellene lennie, mint eddig. Ezért az a tény, hogy elindult egy komoly szakmai vita a magyar állam külpolitikai stratégiájáról és feltételrendszeréről, már önmagában is dicséretes.

Ennek az újfajta megközelítésnek az egyik eleme nyilván az, hogy a magyar diplomácia járjon élen abban, hogy *az emberi jogi szemlélet áthassa az EU egész külpolitikáját, és persze a magyar állam külpolitikáját*. Magyarország, már EU-tagként, három éven át tagja volt az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának. Vajon minden lehetőséget kihasználta-e annak érdekében, hogy ez alatt az idő alatt az emberi jogok egyik élharcosává profilírozza ki magát, és a nemzetközi közvélemény is így tekintsen rá? Az ENSZ ugyanis egy nagyon jó terep ennek bizonyítására. Az európai regionális kisebbségvédelmi mechanizmusok erősebbek, mint az univerzális mechanizmusok. Ezért

1 A nemzetpolitika feltételrendszere az uniós tagság körülményei között. MTA ENKI, 2007. 8.

egy, az ENSZ szintjén történő emberi jogi vagy kisebbségvédelmi kezdeményezés hitelesebbé teheti a szándék őszinteségét. Hiszen így nehéz ráfogni, hogy (csak) a magyar kisebbségek érdekében történik. Ugyanakkor tény, hogy az utóbbi évtizedekben a világban lezajlott vagy „lefagyott” konfliktusok többsége etnikai eredetű. Az ENSZ szintjén eddig nem sikerült egy hatékony kisebbségvédelmi, illetve etnikai konfliktus-megelőző rendszert kiépíteni, és nem létezik egy átfogó nemzetközi kisebbségvédelmi norma. Ez nagyrészt azoknak a felelőssége, akik az ilyen rendszerek és normák kialakítását, önös érdekekből kifolyólag, minduntalan megakadályozzák. Ám azaz, hogy a magyar állam minden nemzetközi fórumon – tehát az ENSZ Emberi Jogok Bizottságában (illetve 2006-tól az Emberi Jogi Tanácsban) és annak Kisebbségi Munkacsoportjában is – leginkább a magyar kisebbségek problematikáján keresztül jeleníti meg a kisebbségi kérdést, *jelentősen gyengíti az aktív, dinamikus fellépés lehetőségét, és így gyakran defenzív helyzetbe szorítja a magyar diplomáciát.* Ugyanez vonatkozik az EBESZ-re, az Európa Tanácsra és az Európai Unióra.

Egy sor európai ország ebből a szempontból sokkal képmutatóbb politikát folytat, mint Magyarország, mégis, az utóbbi időben általában Magyarország húzza a kisebbségjogi vitákban a rövidebbet. A szomszédos államok emberi jogi és kisebbségjogi politikája, illetve ennek megjelenítése a külpolitikán keresztül, szintén defenzív, csak másmilyen módon. A szlovák politikai reprezentáció például sosem felejt el hangsúlyozni az illetékes nemzetközi fórumokon, milyen magas szinten szavatolja Szlovákia a nemzeti kisebbségek jogait, és ezt nagyrészt sikerül is neki elhíttetni. Ugyanakkor a szlovák diplomácia általában elutasítóan viszonyul minden új nemzetközi kisebbségvédelmi kezdeményezéshez. (Lásd például az Európai Alkotmány preambuluma körüli vitát 2004-ben, vagy az ENSZ kisebbségvédelmi jelentéstevőjére irányuló javaslat ellenzését az Emberi Jogok Bizottságában, 2005-ben. Figyelemreméltó az a makacsság is, amellyel a szlovák küldöttség – néha egyedüliként – ragaszkodik ahhoz, hogy a „nemzeti kisebbség” kifejezés helyett a „nemzeti [nemzetiségi] kisebbséghez tartozó személyek” kifejezés szerepeljen minden EU dokumentumban.) *Emberi jogi és kisebbségjogi szempontok Szlovákia külpolitikájában alig jelennek meg.* Ez volt a jellemző egyébként a Dzurinda-kormányra is. Az előző kormány pozitív emberi jogi imázsa javarészt az amerikai politikához való elkötelezettségből következett, valamint a magyar kisebbségi politikusok kormányzereplésének és retorikájának volt köszönhető. Robert Fico miniszterelnök egyes külpolitikai megnyilvánulásai, valamint a Koszovó státusa körül kialakult csetepaté bizonyítja, hogy a szlovák pártok és politikai közszereplők belső

leg (még) egyáltalán nincsenek kibékülve az EU emberi jogi politikájának alapelveivel.

A magyar diplomácia eddig képtelen volt erre az ellentmondásos kettőségre érdemben reagálni, „rájátszani”, miközben a szomszéd államok nagyon ügyesen használják ki a magyar kisebbségpolitikai gyakorlat minden apró hiányosságát. Nem arról van persze szó, hogy Magyarország és a szomszédos államok egymást gáncsolják vagy lejárassák a nemzetközi porondon. *A magyar diplomáciának hangsúlyosabban kellene kezdeményeznie a szomszédos EU-államok felé, hogy közösen lépjenek fel emberi jogi és kisebbségjogi, valamint humanitárius ügyekben, és nemcsak elvi síkon, hanem konkrét esetekre és helyzetekre reagálva.* A magyar kisebbségekkel való törődés, amely bilaterális szinten természetesen meg kell, hogy jelenjen, kiegészítheti ezeket a közös, „semleges” emberi jogi kezdeményezéseket, de a magyar emberi jogi- és kisebbségpolitika nem korlátozódhat csak a magyarságpolitikára. Csak így lehet rákényszeríteni a szomszédos államokat, hogy „szint valljanak”.

A szlovák diplomácia, illetve a szlovák politikai elit egyetlen esetben állt ki egyértelműen egy kisebbség kollektív jogainak védelmében, mégpedig a koszovói szerbek esetében. Paradox módon ez a szerbbarát indíttatású gesztus csapdahelyzetet eredményezett a jelenlegi szlovák politika számára. A Szlovákiában jelenleg zajló Koszovó-vita jól szemlélteti ezt a csapdahelyzetet. Ennek a vitának ugyanis nem az a legfontosabb mozzanata, hogy a koszovói albánok leválása Szerbiától precedenst teremthet például a szlovákiai magyarok elszakadása szempontjából. Ezt egyetlen épeszű szlovák politikus sem gondolja komolyan. *A precedenst éppen a koszovói széles körű szerb autonómia jelentheti.* Mivel ezért az autonómiáért a szlovák politika is keményen latba vetette tekintélyét és befolyását, nehezen tudna politikai vagy erkölcsi érveket felsorakoztatni az ellen, hogy az autonómiáról (bármit is értsünk alatta) Szlovákiában még csak beszélni se lehessen anélkül, hogy hazaárulónak kiáltásák ki az embert. (Persze, a szlovák politikusok ettől függetlenül mindenféle érvet felsorakoztatnak majd, hogyha ilyen kezdeményezésre véletlenül sor kerül.)

A vitaanyag szerint „Magyarország támogatja a magyar kisebbségek autonómia-törekvéseit”. *Nincs tudomásom arról, hogy a szlovákiai magyar kisebbségnek lennének autonómia-törekvései.* Autonómiáról csak Duray Miklós beszél, ám tőle a Magyar Koalíció Pártjának elnöke elhatárolódott. Az MKP 1998-ban lemondott az autonómia igényéről, és nem valószínű, hogy a közeljövőben ezt felújítja. A magyar állam az MKP ellenében is támogatja az autonómiát? Igaz persze, hogy éppen a koszovói és általában a dél-szláv

kérdés kezelésében való szorosabb együttműködés és közös fellépés, amelyet mind Szlovákia, mind Magyarország komoly érdekeltsége tenne indokolttá, megteremthetné annak a feltételeit, hogy végre elkezdődjék egy indulatoktól mentes vita a magyar kisebbség státusáról is, valamint a szlovák-magyar viszony kölcsönösen előnyös rendezéséről Dél-Szlovákiában.

Magyarországi politikusok és diplomaták előszeretettel hangoztatják, hogy szeretnék, ha Belgrád Budapesten keresztül integrálódna az Európai Unióba. Szlovákia pontosan ugyanezt szeretné – tehát hogy Belgrád Pozsonyon keresztül tagolódjék be az EU-ba. *Sajnálatos, hogy Szerbia és Koszovó kérdéséből Magyarország és Szlovákia presztízssüveget kreált. Kézenfekvő lett volna, ha közösen lépnek fel (mint például Horvátország tagjelölt státusának „kivívásában”) – és ezt Magyarországnak kellett volna kezdeményeznie.*

Nyilvánvaló, hogy az Európai Unió főáramlatát jelentő országok és politikusok szempontjából Koszovó ügye elsősorban biztonságpolitikai kérdés. Tehát *Koszovó függetlenségének, és azon belül a szerb autonómiának a támogatásából nem következik, hogy az EU általában kiállna a nemzeti kisebbségek kollektív jogai érdekében.* Mégis, véleményem szerint a magyar diplomácia az elmúlt években elszalasztott néhány lehetőséget, hogy felhívja a figyelmet a magyar kisebbségek helyzetének különlegességére.

A magyarországi „bezzeggyerek” – a kisebbségi önkormányzati és érdekvédelmi rendszer sem működött olyan (diplomáciai, erkölcsi) nyomásgyakorló eszközként, mint ahogy azt a kimunkálói várták. Ennek csak az egyik oka az, hogy ennek a rendszernek az egyik látványos, de távolról sem a legfontosabb elemét – a kisebbségek parlamenti képviselőtét, a gyakorlatban eddig nem sikerült megoldani. Fel lehet róni azonban a magyar diplomáciának, de a szlovákiai magyar pártnak is, hogy *maig sem tudták világossá tenni a szlovákiai, illetve a nemzetközi közvélemény előtt, hogy a nemzeti kisebbségek parlamenti képviselője (egyváltán az érdekképviselője) más országokban, például Szlovákiában sincs megoldva.* Hogy az a tény, hogy a Magyar Koalíció Pártja parlamenti tényező, nem egy alanyi kisebbségi jog érvényesítésének az eredménye, hanem „pusztán” az egyesülési jogból és a szabad választás jogából következik, miután az MKP-ra legalább annyian szavaznak, hogy az átlépje az 5%-os bejutási küszöböt. „Tiszta” kisebbségi érdekvédelem mechanizmus Szlovákiában nem létezik, hogyha nem számítjuk annak a kormány nemzetiségi tanácsát, amelynek azonban semmiféle döntéshozatali kompetenciái nincsenek.

Nem világos a szomszédos államok véleményalkotó nyilvánossága előtt, valamint a nyugati diplomaták fejében sem, hogy *minden hiányossága mellett a magyarországi kisebbségi önkormányzati rendszer a régió egyetlen kísér-*

lete a kisebbségi érdekérvényesítés átfogó rendezésére. Szlovákiában például vajmi keveset tudnak erről a rendszerről. Magyarországnak sokkal aktívabban kellene fellépni saját pozitív példái propagálásánál, miközben nem szabad elhallgatnia a hiányosságokat, a negatív tapasztalatokat és a tanulságok levonását sem. Magyarországnak mindenekelőtt élen kell járnia a roma kérdés kezelésében. Ugyanakkor jobban kellene serkentenie pl. Szlovákiát, hogy többet törődjön a magyarországi szlovák kisebbséggel.

Nyugat-Európa pillanatnyilag leginkább az új, migráns kisebbségek integrációjának, *az európai és Európán kívüli kultúrák együttélésének problémájára érzékeny.* A közép-európai specifikus kisebbségi problémák közül pedig a roma kérdést tekinti égetőnek. A magyar diplomácia többet tehetne annak érdekében, hogy a nyugati politikusok és elemzők a kisebbségi problémakör eme mindhárom dimenzióját tudatosítsák. Jobban meg kell magyarázni, hogy mi a különbség a roma kérdés és a hagyományos nemzeti kisebbségek problematikája között. Vagy mi a különbség egy nyugat-európai bevándorló közösség helyi többséghez való viszonya és az olyan kisebbség többséghez való viszonya között, amellyel szemben határozza meg a többség önmagát. Világossá kell tenni a Nyugat felé, de saját magunk felé is, hogy *nehéz elképzelni, hogy a közép-európai államok valamikor 10-20 év múlva majd sikeresen fogják tudni integrálni a nagyobb számmal megjelenő nem európai kultúrákat képviselő személyeket, hogyha egymással sem bírnak kibékülni.* Ugyanez vonatkozik a romákkal való viszonyra és a roma kérdés rendezésére, amely csak egy szorosabb Kárpát-medencei együttműködés keretén belül képzelhető el.

A magyarságpolitikát alakító személyek, intézmények hibáznak akkor, amikor homogén, elszigetelt tömbként kezelik a határon túli magyarságot, és egyetlen tárgyalásra érdemes képviselőjének a határon túli magyar pártot, esetleg az évtizedek óta működő, megújulásra nehezen képes szervezete(i)t, illetve ezeknek a különböző, a párthoz közel álló mutációit tekintik. Sajnálatos lenne, ha az új magyar külpolitikai stratégia és az új támogatáspolitikája sem változtatna érdemben ezen a helyzeten.

A határon túli magyarság nem egy homogén, hermetikusan zárt tömb. Kapcsolatrendszere a környezetével sokrétű és rendkívül szerteágazó, belsőleg a nemzeti identitás különböző fokozatai jellemzik. A kérdés az, hogy a magyar párt és a magyar állam politikája inkább vonzza, vagy taszítja a homogén tömbön kívüli, többes kötődésű személyeket/családokat? Jobban mondva – mit tud nekik nyújtani? Ugyanis a homogén tömb egyre zsugorodik. Két-három választási ciklusban még nyilván bebiztosítja a párt jelenlegi vezetőinek a kényelmes parlamenti bársonyszékeket, ám mi lesz azután?

A szlovákiai magyar párt identitás- és szerepzavarban szenved. Politikai párt is akar lenni, meg érdekvédelmi és érdekérvényesítési szervezet is. „Állampártként” rátelepedett a szlovákiai magyar civil társadalomra, és nem hagyja kibontakozni és egészségesen fejlődni. Sajnos, ebben részben partnere volt minden eddigi magyar kormány. Függetlenül a retorikától és a látványos gesztusoktól, egyik magyar kormány sem mer (nem akar) ujjat húzni a régi, bejáratott klientúrákkal, és csak nagyon óvatosan mer támogatni modern, európai szellemű, a szlovákok felé is nyitott szerveződések.

A többség nélkül pedig vajmi keveset lehet megvalósítani a szép elképzelésekből. Ezért például Szlovákia tekintetében nagy hiba, hogy évek óta nem került sor a miniszterelnökök találkozására. A 2006-os választás előtt ez elsősorban a szlovák miniszterelnök magatartásának eredménye volt, ám a magyar diplomáciának és a szlovákiai magyar pártnak sokkal erőteljesebben kellett volna a találkozót szorgalmazni, illetve közvetíteni a két fél között. Robert Fico Gyurcsány Ferenc általi kikoszarozása az őszi visegrádi miniszterelnöki találkozón viszont megbocsáthatatlan baklövés volt, ami a kétoldalú kapcsolatoknak sokkal többet ártott, mint használt.

A magyar diplomácia a tömbmagyarság támogatása mellett nagyobb hangsúlyt fektethetne az EBESZ és az Európa Tanács azon ajánlásai teljesítésének szorgalmazására, melyek Szlovákiától számon kérik az interkulturális oktatás és tolerancia-nevelés hiányát. A szlovák iskolákat látogató tanulók, diákok vajmi keveset tudnak meg a szlovákiai magyarokról, romákról, zsidókról, történelmükről, kultúrájukról, azon kívül, amit az utcán, a családban tanulnak, vagy a médiából „felszednek”. *Az a fajta ignorancia, amely táptalaja az intoleranciának, tovább reprodukálódik tehát.* Érdemi párbeszéd a szlovák és magyar civil társadalom között nincs. Hogyan valósuljanak meg a szép elképzelések, ha a partner meg sem ismeri őket? A magyar állam persze csak akkor kérheti számon az interkulturális nevelés hiányát Szlovákián, ha saját nevelési-oktatási rendszerén belül is teret ad neki. Kérdés, hogy a szlovákiai magyar párt érdekelt-e abban, hogy a szlovák iskolába járó gyerek megismerje a magyar kultúrát is, meg a Szlovákiában élő más nemzetiségekről is tanuljon? Miért nem jött a párt nyolc év alatt ilyen irányultságú kezdeményezéssel? Talán attól tart, hogy így még több magyar szülő adná szlovák iskolába a gyerekét? Rendkívül szemellenzős politika lenne az ilyen.

A szlovákiai magyar politikai elit téves irányt követ a viszonylag demokratikus települési önkormányzati rendszer működtetésénél. A magyar többségű városokban hatalmilag ugyanúgy visszaél vele, mint a szlovák populista pártok a szlovák városokban. Az a látszat alakul ki, minthogyha így a kiskapun keresztül megvalósulna a magyar kisebbségi önkormányzat. Pedig nem, ez csak

a magyar egypártrendszer rátelepedése a települési önkormányzatra. (Ildomos lenne, ha a magyar állam is tudatosítaná ezt.) Ami aztán a szlovák többségű városokban többszörösen visszaüt. Az ottani számbeli magyar kisebbségnek gyakorlatilag semmilyen eszköz nincs a kezében. Célszerűbb lenne olyan *szimmetrikus helyi és regionális kisebbségi érdekérvényesítési mechanizmusok* elfogadtatásán fáradozni, amelyek szavatolnák a matematikailag kisebbségben levő etnikai közösség beleszólási jogát azon ügyek irányításába, melyek szorosan kapcsolódnak specifikus kulturális, nyelvi vagy etnikai érdekeihez. Tehát ugyanúgy rendelkeznének ilyen mechanizmusokkal a komáromi szlovákok, mint a losonci, lévai, vágsellyei, nyitrai magyarok. Csak ez a megoldás jelenti ugyanis az egyenlőség elvének betartását. Ez a megoldás persze rendkívül nagy mértékű felvilágosultságot feltételez mind a szlovák, mind a magyar politikai elit részéről. Pedig ez lenne a logikus, ha a szubszidiaritás elvéből indulunk ki, és programunk a közigazgatás maximális decentralizációjának és demokratizálásának elveit követi, és nem az állam közvetlen vagy közvetett befolyása marad a meghatározó momentum. Mindez azt is jelentené, hogy a magyarok kisebbségi helyzete nem egy hatalmi viszony kifejezése, tehát nem politikai és jogi szubordinációt jelent, hanem pusztán számbeli adottságot.

A magyar közösség problematikájáról tárgyalni kell a szomszédos országokkal. A kisebbségi kérdés nem maradhat ki a kétoldalú kapcsolatokból. Ezért elgondolkoztatónak tartom – és részben ellentétesnek a stratégiai háttéranyagokban megfogalmazottakkal – azt a tényt, hogy a magyar külügy részt vesz egy olyan hároméves projektumban, amely a szlovák és magyar közös érdekeket kívánja feltárni az új, európai környezetben, ám programszerűen kerüli a kisebbségi kérdés megvitatását. A Szlovák Külpolitikai Társaság (SFPA) által futtatott projektum első rendezvényén, február 26-án Pozsonyban, a szlovák külügyminisztérium épületében megtartott nyitókonferencián ugyanis így mutatták be a szervezők a projekt célját. Természetesen nagyon fontosnak tartom, hogy demonstráljuk a közös célokat, érdekeket és kapcsolódási pontokat. Ám annak is világosnak kell lennie mindkét fél számára, hogy a közös érdekek mentén haladás előbb-utóbb megakad a kisebbségi kérdéskörnél, ezért az egyszerűen megkerülhetetlen.

Ajánlások összefoglalása

1. Az emberi jogi, kisebbségjogi, humanitárius szempontokat markánsabban megjeleníteni a magyar külpolitikában, ne csak a magyar kisebbségekkel foglalkozni. Ehhez az igyekezethez partnereket keresni a szomszédos, új EU-tagállamokban.

2. Nagyobb tekintettel lenni arra, hogy a határon túli magyarság nem egy elszigetelt, homogén tömb. Jobban támogatni a modern, európai szellemiségű, szlovákok felé nyitott műhelyeket, továbbá a szlovákiai magyar elitképzést.

3. Meggyőzni a szomszédos államokat, hogy fektessenek nagyobb hangsúlyt az interkulturális nevelésre és oktatásra, ezt otthon is fejleszteni. A többség támogatása nélkül semmilyen célkitűzéseket nem lehet elérni.

4. Átgondolt érvrendszereket kidolgozni a magyarországi kisebbségrendszer egyediségének propagálására, rámutatni a szomszédos államok érvrendszerének belső ellentmondásosságára. Magyarítani (Nyugaton is), hogy a hagyományos (azonos kultúrához tartozó) etnikai közösségek viszonya, ezek viszonya a romákhoz, illetve mindezek viszonya az új kisebbségekhez a modern európai identitás egymásra épülő és egymást feltételező strukturális elemei, és egyik sem hagyható ki és kerülhető meg.

5. Az autonómia-koncepciók modern változatait támogatni, amelyek a tényleges egyenlőséget feltételezik és támogatják, és nem az ide-oda érvnyesülő hatalmi dominanciára épülnek.

*Szlovákia volt ENSZ-nagykövete,
Fórum Intézet, Somorja*